

בין בת לאבותיה

(על "שורשי אוויר" מאת רות אלמוג)

ההיסטוריים-דוקומנטריים, המקנים ליצירה אופי ריאליסטי, אינם ממצים את אופיו הסגנוני-אסכולתי של הרומן. בדומה ליצירות קודמות, נוטה אלמוג גם ב"שורשי אוויר" לעיצוב אימפרסיוניסטי של הנוף: "נוכחות בחלל ריק, צהוב. נוכחות של צפייה: לא בתוך ולא ממול, לא מעבר ולא מנקודת-תצפית. רק נוכחות. והצהוב לא היה בזהב או מסנוור. הוא היה עכור מהידחסות של מיליוני גרגירי חומר זעיר. משהו כמו אבק, אולי מדבר. אבל איפה, אם כן, השמים? איפה האדמה? הייתה בו בחלל הריק אחידות גמורה ופרט לגרגירי החומר הזעירים שהתעבו בצהוב לא היה בו ולא כלום, גם בצהוב לא ניכרו שום גוני-גווני. אחד היה. לאחר זמן חל בכל זאת שינוי בחלל הריק הצהוב. משהו כעין אופן החל מתרקם בו. תחילה צללית בלבד, עגולה וקטנה, שהייתה צומחת, הולכת וגדלה, עד שהגיע מתוך הצהוב אופן ענק שהיה מתגלגל בעליוות. אבל לא מאליו היה מתגלגל. צללית נוספת נתרקמה והלכה בתוך הצהוב העכור, תחילה יד שהייתה הודפת את האופן, יד קטנה, ורדרדה, ואחר-כך ילד: קווי-מתאר מטושטשים נמזגים ומתמוססים בצהוב. אבל היה זה ילד ללא ספק, נטול פרצוף, ראשו עגול כמו אופן..." (עמ' 184).

קטע זה הוא תיאור אימפרסיוניסטי של חלום: המחברת אינה מציגה דמויות ברורות ונוף סגור, אלא מטשטשת את המתארים ומדגישה פכים וחלקים המרכיבים את המראה. באמצעות מרכיבים כעין צהוב, צללית וקווי-מתאר מטושטשים, ה"נמזגים ומתמוססים בצהוב", יוצרת המחברת תמונה בלתי מוגדרת היוצרת רשמים אווירתיים יותר מתמונה שלמה. הריתמוס של הקטע נוצר באמצעות צנוורות של פסקאות ושורות חסרות, שהקורא מתבקש למלא אותן בתוכן אמוטיבי. כדרכה של סיפורת אימפרסיוניסטית מרבה המחברת בלייטמוטיבים העוברים כחוט-השני לאורך היצירה ויוצרים תבנית מרחבית מקבילה לרצף הלינארי.

מבנה הזמן והמרחב הכפול

חשיבות רבה נודעת למוטיב "שורשי האוויר" (עמ' 93, 212, 359), שעל שמו נקראת היצירה, המבקש לסמל את תלישותה של הגיבורה הראשית הנעקרת ממקומה ואינה מסוגלת להכות שורשים ב"מולדתה"; למוטיב המשוגע סקלום, שאליו נמלטה בשעת צרה בילדותה, החוזר ומופיע בהזיותה ברגעי משבר (עמ' 266, 329-330); וכן לחלומות-הזיות המצרפים מוטיבים מן העבר (לבדובי, ניקולה, אדון סקלום, האם המנגנת על כינור) בהזיותיה של מירה בהווה (עמ' 356-357).

הרומן "שורשי אוויר", היצירה המקיפה והמעמיקה ביותר שכתבה רות אלמוג עד כה, הופיע ב-1987. בדומה ליצירות של עמליה כהנא-כרמון, פורשת גם אלמוג מערכת-יחסים מורכבת בין נשים לגברים; אך בניגוד לכהנא-כרמון, שגיבורותיה מרגישות אך אינן חושקות; הגיבורה של אלמוג ברומן זה אוהבת וחושקת; וכמה מתיאורי התשוקה של הדמות הראשית הם מוחשיים, מעודנים ואמינים. הבחנה זאת חשובה משום שבכמה עניינים אחרים יש קירבה מסוימת בין שתי היוצרות.

זו יצירה ריאליסטית ועשירה בחומרים היסטוריים ממשיים, למרות שבקטעי הנוף ניכרת נטייה אימפרסיוניסטית ובקטעים מסוימים עוברת המחברת לטכניקה סוריאליסטית. מנקודת-ראות "חברתית-פוליטית", זהו רומן על ישראלית המצטרפת לשמאל החדש האירופי ומקבלת במידה רבה את השקפותיו הפוליטיות בענייני ארץ-ישראל. אפשר לפרשו כיצירה המנסה להבין את שורשיה הפסיכולוגיים של השקפת-העולם הזאת. החומרים ההיסטוריים-פוליטיים ברומן מקיפים אירועים מתקופת העלייה הראשונה ועד למבצע-סיני, מלחמת ששת-הימים ותקופת האופוריה שאחריה; החומרים האירופיים שהרומן מתייחס אליהם הם: מרד הסטודנטים באיטליה, בפאריס ובגרמניה, וכן האביב הפוליטי בצ'כיה ופלישת הסובייטים המדכאים אותו.

חיי לבדובי, דמות ראשית בעלילה המקבילה, קשורים לתקופת העלייה הראשונה; ואילו חייה של הגיבורה הראשית, נினתו מירה גוטמן, קשורים בשלבים שונים בתולדות הארץ ובאירועים מרכזיים באירופה. מבצע-סיני מתרחש לפני יציאתה של מירה אל מחוץ למושבה לבית אביה בירושלים (עמ' 147); כשמירה נישאת בארץ לז'אק פורצת מלחמת ששת-הימים ובעלה נוטש אותה כדי לחזור לעבודתו. מיד לאחר המלחמה כותבת מירה לז'אק על תקוות שלום (עמ' 222). כעיתונאית מעורבת היא מלווה את מרד הסטודנטים באיטליה, בגרמניה ובפאריס ושומעת גם על האביב הפוליטי בצ'כיה ועל פלישת הסובייטים. בכל האירועים הללו מעורבת מירה אישית, אם כעיתונאית, חברת המפלגה הקומוניסטית, הנוקטת עמדה חיובית כלפי ההתקוממויות השונות, שלפי השקפתה יהרסו, אולי, את הממסד הבורגני, ואם כאישה ששכנעה את אחד ממאהביה, יאן, לשוב לארץ מולדתו צ'כיה, שם הוא מוצא את מותו (עמ' 328).

מצד אחד מקיפה היצירה מרחב קרעני וצר של המושבה בשומרון (זכרון-יעקב), ובעיקר אחוזת משפחת אמה, ומצד אחר את העולם הגדול: מילאנו, ברלין ופאריס. עלילת המשנה (לבדובי) מתארת קבוצת חלוצים ומקומות שונים בארץ ובמזרח התיכון. אולם החומרים

הסיפור מתארת את היציאה מן המעגל המקומי הקטן למרחבים האוניברסאליים של אירופה ה"מתקדמת". הכיוונים וההרחבות מורים, שהיחסים בין האב לבתו קיימים כזיכרון טראומתי בלבד, אך לא פותחו בתיאור הילדות ולא בתיאור ההתבגרות; לעומת זאת הורחבה היריעה בתיאור יחסי הבת ואמה והשפעת האבות על יחסים אלה. כמו כן עוצבו בפרוטרוט יחסיה של מירה עם שני גברים שונים, שגם עליהם מרחפת דמות האב. אפשר, אפוא, לומר שיש קשר כלשהו בין בריחת הנערה מן המרחב הצר אל העולם הגדול כדי להבין את מערכת היחסים בינה לבין אביה (או אבותיה) ובינה לבין אמה. לקראת סיום היצירה מביאה המחברת סדרת מכתבים של מירה לאביה שבהם היא חושפת את מערכת היחסים ביניהם ואת מקור הניכור והכאב.

*

הרומן עשוי שלושה חלקים הכתובים מנקודות-ראות שונות: בחלק הראשון הדמות המספרת היא "הגיבורה", מירה, המדברת בגוף ראשון יחיד. העלילה המקבילה העוקבת אחרי תולדותיו של לבדובי, הסבא של אמה, נכתבה בגוף שלישי; והחלק השני של הרומן, העוקב אחרי גלגולה של מירה באירופה, כתוב רובו בגוף שלישי ובחלקו בגוף ראשון. המחברת עוברת בנקודות שונות של הרומן לגוף ראשון יחיד (עמ' 208, 258), אך חוזרת לקראת סיום הרומן שוב לגוף שלישי (עמ' 318). המעברים בסמכות המספרת מדגישים נקודות-ראות סובייקטיביות או אובייקטיביות בהתאם לצרכים הפנימיים של הטקסט. הספר מורכב משני חלקים בהתפתחות הדיאכרונית ומשתי עלילות מקבילות בסיפור של החלק הראשון, שיש ביניהן רווח זמן של למעלה מחמישים שנה בזמן הסיפור. כפי שכבר נאמר נפתח הסיפור (Sujet) של הרומן בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה: עם הופעתו של וולף, פליט השואה, באחוזה של רוחמה, אמה של מירה; ומסתיים בשנת 1968, שנת מרד הסטודנטים בצרפת ובמרבית אירופה. זמן הסיפור של הרומן (Fable) מתחיל בערך בשלהי המאה הקודמת בתקופה העותמאנית, דורם של לבדובי ובני דורו מן העלייה הראשונה לארץ-ישראל, זמן הסיפור כולל גם את זיכרונות הילדות של רוחמה, אמה של מירה, ושל מירה עצמה. התבנית של החלק הראשון מפולגת בין העלילה המרכזית – תולדות חייה של מירה, ילדה בראשית גיל ההתבגרות, ועד להתבגרותה במושבה קטנה ב"שומרון" (כנראה זכרון-יעקב), לבין עלילה מקבילה, תולדות חייו של לבדובי, בן העלייה הראשונה, מזמן הצטרפותו לקבוצה, דרך גירושו ממנה, נדודיו על פני ארץ-ישראל וארצות ערב ועד ביירות ושיבתו לארץ שבה הוא נושא נערה רוסייה לא יהודייה. לבסוף עוקב זמן הסיפור אחרי נישואיה של רוחמה לדויד גוטמן והתיישבותה באחוזה בזכרון, שקיבלה בירושה, ואשר לאחר גירושה מבעלה הפכה אותה למקום הבראה לקייטנים מן העיר.

החלק השני של העלילה מתנהל רובו ככולו באירופה: איטליה, גרמניה וצרפת, בניגוד לחלק הראשון, המתרחש כולו בארץ-ישראל. המבנה של החלק השני הוא אפיוזי יותר ובנוי ברווחי זמן גדולים בין אפיוזדה לאפיוזדה, בניגוד לעיצוב המלא יותר של החלק הראשון.

החלק הראשון הוא רומן פרובינציאלי, המתאר את זכרון-יעקב

רות אלמוג

חלק מעלילת המשנה של לבדובי פורץ את גבולות הריאליזם, ובחלקים מסוימים בחלק השני (האירופי) של הרומן עוברת המחברת מריאליזם לסוריאליזם. כך, למשל, בתיאור הביקור אצל ד"ר פליישמן ואשתו המטורפת, מדלין, עוברת המחברת ממצבים ריאליים למצבי הווה, שבהם ניצבת הגיבורה מול דמויות הווה ועבר המופיעות בסיוטיה (עמ' 261).

זמן הסיפור של הרומן (עלילה עיקרית) מקיף תקופה למן הימים של ראשית שנות החמישים ועד לימים שלאחר מלחמת ששת-הימים. עלילת המשנה של לבדובי מתנהלת כנראה בשלהי המאה הקודמת. הרומן מכווץ תקופות ומרחיב תקופות אחרות: שנות נישואיו של האב והזמן שבו שהה עם בני ביתו קיימים בזיכרונה של מירה בלבד, אך לא מומשו בפרטים; שהותה של מירה בירושלים בבית אביה בשנות התבגרותה (בגימנסיה) ושנות הצבא שלה כווצו, ויש רק אפיוזדה מרכזית אחת שהורחבה; גם אחת-עשרה שנות השהות ברומא, שבהן עמדה ללמוד רפואה והפכה עיתונאית רדיקאלית נעלמו. החסר של שנים פורמטיביות אלה (כשנים של התעצבות – "בילדונג") אינו מאפשר לסווג רומן זה כרומן "חניכה" (Bildungsroman). השבועות שלפני ואחרי מלחמת ששת-הימים, שבהם נמלט ז'אק מן הארץ ומירה נשארת לבדה ככתבת, אמנם מוזכרים, אולם שום דבר מרשמי המלחמה אינו מוזכר (עמ' 222); לעומת זאת הורחבה בפתיחת הרומן התקופה שבה שהתה מירה עם אמה ושהה נישאת אמה שנית לוולף. הקשר בין האם לבין הבת תואר בפרטים רבים, למרות שהבעיה העיקרית של הבת היא דווקא האב. בתקופת השהות באירופה הורחב מאוד תיאור מרד הסטודנטים במרכזים שונים, למרות שחייה האישיים הם, כביכול, בלתי תלויים במרידות אלה, והגברים בחייה מסייגים מהן.

מה שמתברר מתיאור מבנה הזמן והמרחב הוא שהדיכטומיה העיקרית ברומן (בלא שניכנס לפרטי העיצוב) היא בין המרחב הקרתני של מושבה ארץ-ישראלית לבין המרחב הגדול של אירופה. עלילת

הקטנה, במרכזו עומדים היחסים בין אם היסטורית לבין בת בודדת. עלילה זאת מתחלפת ברצף עם העלילה המתארת את תולדות לבדובי, הסבא של רוחמה, אמה של מירה. ההתקפות ההיסטריות של האם מנומקות על-ידי דיוקן דמותו של אבי הסב, שגם הוא מצוי כל ימיו על גבול הטירוף. היחסים בין האם לבת דו־משמעיים: מצד אחד הקשר עמוק מאוד, ומצד שני היחסים שבין האם לוולף דוחים אותה ומאיימים עליה (באחד הקטעים הפתטיים ביותר מזמינה הבת את אנשי העיירה לחתונת אמה. המורכבות ביחסיהן נובעת גם מכך שלבת יחס מיוחד לידיד המשפחה אלכסנדרוני, שהיה מאוהב באם. ברגעים מסוימים חושדת הבת שאלכסנדרוני הוא אביה. הוא בעל קיוסק החוזר ומפנק אותה בממתק הצהוב ההופך למעין סמל לקשר העמוק שבין השניים – עמ' 159).

אדיפליות וטוטאליות מצד גברים

בחלק הראשון (המכונה: השיגעון הוא חוכמת היחיד) שלושה שיאים דרמטיים, שהם פורמטיביים וטראומטיים בחייה של מירה: האם מקצצת את צמתה (הזהובה) של מירה בגלל כינים (עמ' 52-54). קיצוץ השיער מבטא פגיעה בנשיותה של הבת השרויה בתחרות נסתר עם אמה על אהבתו של וולף ובתחרות גלויה על אהבתו של אלכסנדרוני, כששתיהן אינן אלא כיסוי לכמיהתה של מירה לאביה. בעקבות ה"גז" בורחת מירה למערתו של סקלום "משוגע הכפר" (עמ' 48). שיא שני הוא התקף ההיסטריה של האם והופעת האב המנסה לקחת את בתו עמו לירושלים. זו מסרבת מתוך הרגשת אחריות כלפי האם (עמ' 79-85). שיא פתטי נוסף הוא החלטת האם, שחיה עם הפועל שלה וולף תקופה ארוכה, להינשא לו, והבת מתבקשת להזמין את האורחים לחגיגת הנישואין של אמה (עמ' 111-118). השיא הרביעי הוא הריונה של מירה (כשהיא כבר נמצאת בירושלים אצל אביה) ובקשת העזרה מן האב, המפנה אותה אל האם ואל האישה שהוא חי עמה. לבסוף היא נעזרת באלכסנדרוני המוכן לעזור לה במימון ובתמיכה מוסרית בביצוע ההפלה. שיא פרק זה ביצירה מעידים על בידודה ההולך וגובר של הנערה בביתה. אמה קיצצה את שערה (התנכלה לנשיותה) ואביה דחה אותה בשעת צרה; רק תחליף האב (אלכסנדרוני) נכון לבוא לעזרתה. מעתה ואילך היא תהיה בחיפוש מתמיד אחרי תחליף לאב שבגד.

בחלק הבא (המכונה: אנטומיה של חירות) אנחנו חוזרים ופוגשים במירה כאחת־עשרה שנה לאחר יציאתה מן הארץ. בחלק הראשון האב הוא עסקן פוליטי הפועל בשירות חשאי למען מדינת היהודים ושירותו גורם להזנחת האם והילדה. בחלק השני הופכת מירה לפעילה פוליטית, ובניגוד לאביה הציוני מצטרפת למפלגה הקומוניסטית. היא וחבריה הסלון־קומוניסטים נוהגים להיפגש בביתו של ניקולה, מיליונר אדום ואנרכיסט מוצהר. בגין הפעילות הפוליטית היא מצטרפת כעיתונאית לכל מרידות הסטודנטים באירופה ומתנגדת גם לכיבוש הציוני.

בשיא הראשון בפרק זה פוגשת מירה בפרופסור ו'אק ברליאבסקי. תוך זמן קצר מתפתחים יחסי אהבה אינטנסיביים ביניהם (עמ' 169-178) המובילים להצעת נישואין (עמ' 180) ולחתונה הנערכת בארץ־ישראל (עמ' 220-221). שיא שני בעלילת החלק השני הוא

התבדות השיא הראשון. מירה מגלה שו'אק בגד בה עם אישה אחרת (עמ' 244) והשניים נפרדים בשלבים. אחרי פרידה זאת היא פוגשת בביתו של המיליונר האדום, ניקולה ליאונטי, בדמות חדשה, יאן סירוטק, גבר צ'כי שנמלט ממולדתו ה"קומוניסטית" (עמ' 267). בין השניים מתפתחים יחסי ידידות שהופכים ליחסי אישות, כשהיא משכנעת אותו לחזור למולדתו ולבתו, והוא מתגונן בפני לחץ רגשי זה. השניים חלוקים גם בעניינים פוליטיים: היא מעורבת בחיים הפוליטיים והוא מנסה להתעלם מהם. הם מקיימים יחסי־מין המשפילים אותה (עמ' 283): הוא מנסה את יחסו של גבר למין בצורה בוטה ומאכזבת: "תראי", אמר לה, "ככה זה גבר. גבר גומר ולא צריך יותר שום דבר. הוא קם ומתלבש. אילו היה לך טוב איתי, לא היית צריכה יותר שום דבר." (עמ' 290). בהמשך הוא חוזר לפראג ונהרג שם והיא סובלת מרגשי־אשמה על שעודדה אותו לחזור למולדתו (עמ' 328). מערכת־יחסים זאת היא נקודת־מוקד נוספת בעלילה.

בזמן שהיא משמשת עיתונאית המסקרת את מרד הסטודנטים בגרמניה (מותו של רודי דוצ'קה – עמ' 295), מודיע לה אביה שאמה חולת הסרטן גוססת (עמ' 297-298). היא שבה לישראל, לאחווה, הנמצאת כמו אמה, שנעזבה על-ידי וולף, במצב של התפוררות (עמ' 299-305). בדו־שיח אנושי ורגיש מאוד בין הבת והאם לפני מותה מנסה הבת להבין ולמחול לאמה (עמ' 305).

העלילה מובילה לתיאור התאבדותה הפתטית של האם החולה, שחתכה את עורקיה כדרך שנהגה בהתקפות ההיסטריות שלה (עמ' 307) ולהלווייתה (עמ' 308). מירה מכירה בקשר הכפול לאב השלילי (הביולוגי) ולאב החיובי (שאהב את אמה ואת אמה בה) "בדרך הביתה הלך אבא לימיני ואלכסנדרוני לשמאל" (עמ' 309). המשגל שלה עם אלכסנדרוני לאחר מות האם הוא מימוש סופי של היחס האדיפלי שלה לאב שמותר לה לשכב עמו, משום שכנראה אינו אביה הביולוגי (עמ' 314-316). דווקא אותו אלכסנדרוני מוודע אותה לבעיית חייה: "את כבר בת שלוש ושלוש והגיע הזמן שתפתרי את בעיית האב שלך" (עמ' 315). היא מחליטה לחזור לחוץ־לארץ, משתתפת במרד הסטודנטים בפאריס (תיאור דוקומנטרי של האירועים מדי יום), נפגעת, וו'אק מופיע כמושיע ומציל (עמ' 318-322). הרומן מסתיים באיגרות לאב (עמ' 337-350), שהופיע וביקש להחזירה, לשווא, ארצה. היא מסכמת את יחסה לאביה ואת הגלגולים השונים שזה עבר בקשרים שפיתחה עם הגברים השונים בחייה: "לא חיפשתי אהבה או קשר. מה שחיפשתי זו חזרה מתמדת וכפייתית על ניסיון ילדות מוקדם, התרחשות שבה מילא כל גבר וגבר את תפקיד האב; כשהם מעניקים לי כל פעם אישור נוסף לעובדה שידעתיה מכבר ביחס למין השני." (עמ' 342). התסכול המתמיד של הילדה העזובה והנבגדת חוזר על עצמו. סיפורה הוא סיפור של ילדה נטושה, שהפכה מבת לאם־אמה ונשותקת כל חייה לאביה. הגברים בחייה, אלכסנדרוני וו'אק, מילאו תפקידי תחליף־אב.

הדמות שהטביעה חותמה על מירה בלא שזכתה להכירה היא הסבא של אמה, לבדובי. בין השניים פועלים גם גנטיקה רוחנית מסתורית וגם קשר רוחני ריאלי. על קשר המסתורין אומרת מירה: "לא קלטתי ברגע ההוא את כל עומק המשמעות של דבריה. ידעתי שיש איזה צדק בדבריה, אבל לא יכולתי להסביר לה שהרגשתי קרובה

אל סבא שלה, שהרגשתי אותו כאילו הוא שתול בתוכי, כאילו התגלגל בי, לא יכולתי להסביר לה, כי בעצמי לא הבנתי את פשר משיכתי אליו ואי-ההבנה הזאת שיגעה אותי, דחפה אותי לחיפושים. אבל זה היה רק כשבאתי ארצה. במילאנו מעולם לא הטרידו אותי הדברים האלה. (עמ' 216). במקום אחר היא טוענת שהיא חוששת שגורלה יהיה כגורלו של לבדובי, הנודד הנצחי: "ואני יוצאת עתה את המקום הזה – כלום יתגלגל בי גורלי – לצאת ולבוא ולהיות מטולטלת מכאן לשם עד שאמצא בה את קבורתי?" (עמ' 158). הקשר הרוחני הריאלי בין השניים נוצר באמצעות ספרו של אלחנן לבדובי "חסד אלחנן", המכיל את צוואתו הפוליטית התובעת שלום בין יהודים לערבים (עמ' 147).

מירה מייחסת את השקפותיה הפוליטיות ללבדובי, אבל אמה מייחסת פעילות זאת למורשת האב. השקפותיה המתנגדות למסד הציוני ותובעות "מדיניות שלום" אחרת קרובות לאלה של לבדובי; אך התשוקה לפעילות היא מורשת האב. התזות ה"שמאלניות" של לבדובי נחוצות לה כדי להתמרד נגד אביה הציוני וכנגד הממסד שהוא מייצג.

לבדובי העומד במרכז העלילה המקבילה הוא דמות מורכבת ומסובכת: בראשית דרכו הוא חבר בחבורת חלוצים המועסקת אצל אדם המכונה האלזאסי, אשר חברים בה סנדומירסקי, מינץ, ליפשיץ, יעקב ברליאבסקי, צבי ודריה. חבורה זאת מגרשת אותו בגלל השקפותיו המתקדמות מדי לטעמה בענייני חינוך והשקפותיו על יחסי יהודים-ערבים (עמ' 30). החזון הפוליטי שלו על עתיד היחסים בין הקבוצות הלאומיות בארץ-ישראל הוא פסימי למדי, משום שהוא חושש שלא תיתכן פשרה על ארץ ששני עמים תובעים בעלות עליה ("לא ריקה הארץ, אמר לנפשו, לא ריקה היא. האם תישא אותנו יחדיו?" – עמ' 97). כדי להקדים רפואה למכה הוא מזהיר את חבריו ואת הערבים המוכנים להאזין לו בפני הקונפליקט, ומטיף לערבים הרואים בו משוגע וקדוש לחזור לארץ אבותיהם – לערב. הוא טוען שאם לא תהיה הפרדה בין שני העמים תתרחש כאן טרגדיה. במקום אחר הוא מציע לערבים וליהודים לחלק את הארץ. הוא גם אדם בעל עוצמה מינית, שנשים כרוכות אחריו, המקיים יחסים עם אשת הרוון שהוא הקונסול הרוסי: "אשת איש את והרוון הוא ידידי" (עמ' 99). הוא מנסה להימלט מעוצמת היצרים שיחסים אלה מעוררים בו ואפילו מנסה לכרות את איבר-מינו (עמ' 69). במקום אחר הוא מבקש להימלט מן האישה שהוא מייחס לה כוחות מיסטיים שליליים המעוררים בו את יצריו: "לבדובי צבט את לחיו הבורעת עד כאב. 'לכיו' צעק אל תוך הלילה, 'הסתלקי מעל פני, לילית, בת השטן!'" (עמ' 108). לבסוף הוא נושא לאישה רוסייה גויה שהגיעה לארץ עם עולי-רגל רוסים. זו דמות שהיא יותר מיתית מהיסטורית; ואם להזדקק למונחים של הפסיכולוגיה האנליטית – לבדובי הוא אחד הארכיטיפים בנפש הפרטית של הגיבורה ואולי גם בתת-מודע הקולקטיבי של השבט.

מירה, הגיבורה של אלמוג, מזדהה עם השקפותיו הפוליטיות של סבא-אמה: בדומה ללבדובי משמשים באישיותם סבכים נפשיים ואגרסיה פוליטית בערבוביה. זעמה הפסיכולוגי של ילדה נטושה נגד אביה מקבל ביטויים פוליטיים. היא מזדהה עם אבי-אמה במלחמתה נגד אביה. חברתה פרנציסקה חשה בסבך בנפשה של מירה: פרנציסקה

טוענת שהיחס אל האב קבע במידה רבה את הבחירה בו'אק, שלפי גילו יכול היה להיות אביה. הקשר ביניהם ממומש בעיצוב מפורט וחזק של תשוקת אישה לגבר (עמ' 179). מה שמאפיין את מירה, הילדה הנטושה, שהיא אינה מוכנה שיחזרו ויבגדו בה, כפי שאביה בגד בה ובאמה, והיא תובעת מו'אק יחסים טוטאליים, שהוא מתנגד להם. תביעתה זו (האופיינית גם ליצירות אחרות של אלמוג) קרובה לתביעות גיבורותיה של עמליה כהנא-כרמון. הגברים ביצירה זאת (ו'אק ויאן) אינם מסוגלים למידת ההתמסרות שהאישה מסוגלת לה ותובעת מזולתה (עמ' 287). התגובה שלה לחוויותיה עם עולם הגברים עלולה להיות כתגובתה ההיסטרית של אמה. כשהיא חוזרת לבית שהוא ביתו של ו'אק היא מחפשת סכין-גילוח, ונראה כאילו היא מבקשת לחתוך את עורקיה כמו אמה (עמ' 348). הרומן מסתיים במכתב לאבא (המוכר במידת-מה את מכתב הקטרוג והתלונה של קפקא לאביו). מכתביה של מירה לאביה הם חלק של המבדה ואינם "אותנטיים" (כמכתב של קפקא). באחד מהם היא אומרת, בין היתר: "ולפי הרגשתי אתה פשוט הזנחת אותי, התנערת מאחריות, יותר מזה מעולם לא הרגשתי שאתה מתעניין בי באופן אמיתי." (עמ' 334). היא מבררת את היחסים ביניהם (עמ' 350), את התלותיות שלה ואת הכמיהה הגדולה שלה לאהבתו ולחסותו (עמ' 333-355).

אלמוג ממשיכה כאן את אחד הנושאים המרכזיים בכלל יצירתה – הקשר האדיפלי של בנות אל אבותיהן. נושא זה חוזר ומופיע ביצירתה בשני קובצי הסיפורים הראשונים וחוזר בגלגולים שונים גם ביצירות מאוחרות יותר. מלחמת המינים ביצירתה עומדת בסימן הקשר האדיפלי אל האב, וההפלגות האידאולוגיות ב"שורשי אוויר" הן הרחבה אידאולוגית של מאבק אדיפלי.

דעה פוליטית כמופרעות נפשית

האידאולוגיה הציונית של דוויד גוטמן, האב, גרמה במידה רבה למרד המהפכני של הבת (עמ' 149). כשמירה וואק מתווכחים על מושג החופש, הוא מדבר על החופש הקיומי של האדם: "חופש זה לא דבר-מה שמישהו נותן לך, חופש זה משהו שאדם כובש לעצמו בכוח." (עמ' 262), ומירה מייחסת את דבריו מיד לקרופוטקין ולהשקפת-עולם אנרכיסטית. היא מתרגמת כל ערך קיומי לשפה פוליטית. הגברים המקיפים אותה, ו'אק ויאן, מעדיפים "שיח" קיומי-פילוסופי על ה"שיח" הפוליטי שלה (עם יאן – עמ' 269-270). יאן שואל שאלות פילוסופיות על טעם הקיום (עמ' 277-278), ומירה עונה תשובות אידאולוגיות פשטניות (עמ' 279). עם אביה היא מתווכחת על המדינה הפלסטינית והכיבוש הישראלי, ומורדת בהשקפת-העולם הציונית (עמ' 312). המרד של הגיבורה באבותיה הוא מרד באידאולוגיות של הממסד הבורגני והציוני. כל הגברים בחייה של מירה, להוציא אביה, הם א-פוליטיים: ו'אק מעדיף מגדל-שן מדעי על מעורבות פוליטית, יאן נמלט מן הפוליטיקה לארצות החופש וחוזר למולדתו בהשפעתה של מירה; הוא ובתו נרצחים והם קרבנות של מאבק פוליטי. אלכסנדרוני מקדיש גם הוא את חייו למדע (אנציקלופדיה של צמחי ארץ-ישראל) ומתרחק מפוליטיקה. האחד והיחיד מבין אבותיה שהקדיש את מיטב שנותיו לפוליטיקה הציונית (או לפעילות ציונית) הוא דוויד גוטמן,

אביה הביולוגי של מירה. בעטיה של הפוליטיקה הוניה את אשתו ובתו.

המשבר האישי של מירה מקורו גם בפעילות הפוליטית של האב ובתורשה ה"נבואית" של לבדובי, הסבא של אמה. לבדובי, "נביא" השלום, "שתול בנפשה" ככוח שכנגד לאביה, האידאולוג הציוני; והיא מנסה לשווא להשתחרר מהם, כשהיא מתאהבת בגברים המצויים מחוץ למעגל הפוליטי. הרומן מנמק השקפת-עולם פוליטית במופרעות נפשית. אלמוג בחרה דווקא באישה כפעילה פוליטית ובגברים א-פוליטיים, שאינם מקבלים את האגרסיה הפוליטית של אהובתם. יש בדרך עיצוב הגיבורים מעין היפוך יוצרות: הרומן המסורתי נוטה לתאר גברים כלוחמים פוליטיים לעומת נשים א-פוליטיות, אלמוג יצרה אישה פוליטית, הכמחה לשווא ליחסי אהבה טוטאליים, שהם מעל ומעבר לאידאולוגיה. תסביך האבות שלה גורם לכך שאביה, המפעיל אותה באורח דיאלקטי, והסבא של האם, "השתול בתוכה", אינם מניחים לה לצאת ממעגל-הקסמים. הפוליטיקה בחייה של מירה היא גזרת-גורל פסיכולוגית ולא בחירה לוגית.

רומן זה הוא מן הרומנים הרגישים והמעניינים ביותר של אלמוג ואחת היצירות הבולטות בשנות השמונים. חלקו הראשון מלא ומגובש יותר מן השני. יחסי מירה עם אמה, גזיות הצמה, ההיסטוריה של האם, הפגישה עם ז'אק, מעשי האהבה ביניהם והמשגל עם אלכסנדרוני; כל אלה הם שיאים מרגשים ומורכבים, הטובים ביותר מבחינת אמונות הסיפור.

כהנא-כרמון ואלמוג הן, כל אחת לפי דרכה, אמהות "ספרות

הנשים" שהתפתחה והתרחבה מאוד משנות השמונים ואילך (אם נמנה רק כמה מהן: אורלי קסטל-בלום, יהודית קציר, דורית פלג, מירה מגן, צרויה שלו). אלמוג עוסקת בעיקר בדמות האב האהוב לעומת האב העוין שנתגלגל לגבר הזר והאויב. היא קשרה בין כמיהתה של ילדה נטושה לחסות אבהית לבין תביעתה לחסות טוטאלית וקשר מוחלט של הגברים אל "בת חסותם". חוסר האפשרות שהגברים בחיי גיבורותיה יהיו נאמנים וחוסים כאותו אב אידאלי, המופיע בסיפורים כמו "חסדי הלילה של מרגריטה" או "אחרי ט"ו בשבט", הוא מקור תסכולן. העובדה שיש בחיי גברים אלה נשים אחרות מעוררת בהן קנאה, כמו קנאתה של אותה ילדה "שאני זוכרת איך פעם, אתה ואמא, רקדתם ואלס ביחד, בחדר האורחים הגדול. גם אני רציתי לרקוד איתך ואלס, אבל הייתי קטנה, ואתה היית צריך להתכופף אלי כדי לרקוד איתי..." ("המקל המגולף", "חסדי הלילה של מרגריטה", עמ' 46).

ההשלכות הפוליטיות והחברתיות של יצירותיה נראות לי פחות חשובות מן הבעיה האנושית של הדמויות המיטלטלות בין אבותיהן לגלגוליהם כבני-זוגן. בנושא זה הגיעה אלמוג לכמה הישגים בולטים, ובדיקה קרובה של מספרת צעירה כצרויה שלו תגלה, אולי, קרבת נפש או השפעה אפשרית של רות אלמוג על עמיתתה הצעירה. ■

פרק זה אמור היה להופיע בכרך ה'

של "הסיפורת העברית 1880-1980",

אך יקוצץ שם מסיבות טכניות. הוא מופיע כאן במלואו.

קרן יוספה וליאוניד אולשוונג פרס בתחום הספרות

קרן אולשוונג תעניק השנה שלושה פרסים לשלושה סופרים ישראלים בסך 10,000 ש"ח לכל אחד. הפרס יוענק לסופר ישראלי בראשית דרכו על ספר מקורי בתחום הספרות היפה או השירה שנכתב בעברית וראה אור בישראל. "סופר בראשית דרכו" ייחשב מי שפרסם לא יותר משלושה ספרים ולא פחות מספר אחד, בנוסף לספר עליו מוצע להעניק פרס. הפרס יוענק על ספר שלא עברו עדיין חמש שנים משנת הופעתו במהדורה הראשונה.

לפי תקנות הקרן מונתה ועדת שיפוט ובה נציגים מטעם משרד החינוך והתרבות ומטעם הקרן. הספר יוגש לוועדת השיפוט בחמישה עותקים. הסופר יצרף גם קורות-חיים והוא רשאי לצרף ביקורות וחוות-דעת שנכתבו על הספר הנ"ל (בחמישה עותקים). יש לציין אם הספר זכה כבר בפרס כלשהו.

המועד האחרון להגשת הבקשות הוא יום ראשון, כ"ג בניסן התשנ"ח, 19.4.98.

הבקשות יוגשו למשרד האפוסטרופוס הכללי, רחוב יפו 216, ירושלים 94383, לידי גב' שושנה כהן.